

tes tanulmányozásában határozhatók meg. Ami pedig az informatika alkalmazási szféráját illeti, itt az információs folyamatban érvényesíthető korszerűbb módszerek és eszközök bevezetésére, a tudományon belüli és a tudomány és termelés közötti kommunikáció optimalizálására kell helyezni a fő súlyt.

A *Referativnij Zsurnal Informatika* sorozata 15 év alatt (1963–1977) kb. 62 ezer informatikai tárgyú cikket–dokumentumot regisztrált, illetve referált. Elemzésük kimutatta, hogy főként az informatika azon elméleti és módszertani kérdései iránt nyilvánul meg az érdeklődés, amelyek a tudományos kommunikáció törvényszerűségeivel és a tudományos információk sajátosságaihoz fűggenek össze.

Ahhoz azonban, hogy az iménti irányokban az informatika elmélyülhessen, fel kell használnia a tudománylogikai és -pszichológiai, valamint a strukturális és alkalmazott nyelvészeti kutatások eredményeit. Pl. az információs szóródás statisztikailag megállapított törvényszerűségeinek társadalmi hatásmechanizmusát is csupán egy rokon-diszciplína, a matematikai nyelvészet módszereivel végzett tüzetes vizsgálatokkal lehetett kimutatni. A matematikai logikai kutatások pedig arra a megállapításra futottak ki, hogy az informatika információkeresési elmélete szorosan vett matematikai indokláshoz juthat a logikai rendszerek elméletének keretében.

Lehetséges, hogy az informatika eljutott azon társadalmi mechanizmusok megértésének a küszöbéig is, amelyeket az immár régóta megállapított és figyelt statisztikai törvényszerűségek alapoznak meg. Reálisnak tűnik, hogy az informatikai kutatások szférája tágulni, tudományos presztízse pedig növekedni fog.

5. Összefoglalás

A 80-as években – mint láttuk – a tudományos és műszaki információs tevékenység újfajta értelmezésére, hatókörének kiszélesítésére, módszereinek és eszközeinek tökéletesedésére, elméletének megalapozottabbá válására kell felkészülni.

Mindez – mutatis mutandis – a szakma „belügyének” is tekinthető. E törekvéseknek azonban a felhasználó, általánosabban mondva: *a társadalom érdekeinek szolgálata ad értelmet*. Ahhoz azonban, hogy a számos vonatkozásban tökéletesített információs szolgáltatások maradéktalanul fejtsék ki a hatásukat, nem szabad megfeledkezni a felhasználók neveléséről.

Éppen ellenkezőleg: a tudományos információk felhasználóinak képzése–előkészítése mind fontosabb feladattá válik. A szolgáltatások egyre bonyolultabb és új használati technikákat és technológiákat megkívánó rendszerében a felhasználó csak abban az esetben tud eligazodni és kielégülni, ha maga is tisztába jön a

tudományos kommunikáció belső törvényszerűségeivel és az információs rendszerek működési elveivel.

/MIHAJLOV, A. I.: Ob osnovnih napravlenijah razvitiya szisztemu naucno-tehniceszkaj informacii v sztrane. = Naucno-Tehniceszkaja Informacija. 1. sor. 4. sz. 1980. p. 1–7./

(Futala Tibor)

Munkaerőtervezés és előrejelzés

Általános helyzetkép

A hetvenes évek végére általában már elismerik a munkaerő tervezésének, ellenőrzésének szükségét, a vele kapcsolatos magatartás mégis változó. Ugyanis bonyolult tevékenységről van szó, az eredmények alkalmazása pedig még nehezebb az érintett szervezetek, testületek ellenállása miatt, akik akár távolabbi érdekeiket is figyelmen kívül hagyják az aktuálisakért.

Az előrejelzés terén számos hivatalos szervezet létezik, de egészen kisszámú az olyan központ, ahol valóban érdemi tevékenység folyik. Ilyen pl. a Sussex Egyetemhez tartozó *Institute of Manpower Studies (IMS)* és a *Science Policy Research Unit*, valamint a Warwick Egyetemen működő *Manpower Research Group (MRG)*. Munkájukban az előrejelző tevékenység minden válfaja előfordul. Az MRG és a Science Policy Research Unit makroszinten, az IMS közép- és alsó szinten dolgozik. Szakmához kötött előrejelző szervezet is van, mint pl. a *DES (Department of Education and Science)*, amely a tanárok, a *DHSS (Department of Health and Social Security)*, amely az orvosok, gyógyszerészek munkaerőtervezésével foglalkozik.

Szükség esetén e szervezetek egymással is kapcsolatba lépnek. Az egész területet a *Manpower Services Commission* koordinálja. Ez a bizottság irányelveket adott ki a munkaerő tervezésre és előrejelzésre. Ezek szempontjai jelentősek a könyvtári–információs tervezés, előrejelzés számára is.

Más szakmák kidolgozott előrejelző, tervező módszerei – persze – nem alkalmazhatók minden további nélkül a könyvtári–információs területre, hiszen egy egységes foglalkozás nem hasonlítható össze egy összetett, sokrétűvel. Más a feldolgozandó anyag, mások az eredmények alkalmazásának körülményei. A DHSS esetében a munkaadó mindig a *National Health Service*, vagy valamelyik helyi egészségügyi hatóság. Az input anyag egyszerűen a fizetési nyilvántartásokból származik, amelyekben más – korra, nemre vonatkozó – adatok is találhatóak. Minthogy ezek feldolgozása hosszú

ideje folyik, a különböző fejlődési tendenciák is feltárulnak.

A DES ellenőrizte alkalmazotti helyzet megint eltérő a könyvtári-információs dolgozókéhoz képest: a DES egyszerűen figyelmen kívül hagyja a magánszektorban dolgozó 10%-nyi tanerőt. Könyvtári-információs területen, ahol sokkal nagyobb a magánszektor aránya, mint az oktatásban, ez nem lehetséges. Közvetlen adatszolgáltatást a DES számára a pénzügyi, személyi és foglalkozási adatokban bővelkedő nyugdíjazási nyilvántartások biztosítanak.

Következtetések, javaslatok a tennivalókra

A hatékony tervezéshez nélkülözhetetlen a könyvtári-információs szakma célkitűzéseinek meghatározása. Ilyen kevésbé kifejeződött helyzetű és összetett szakmánál ez nem könnyű dolog. Nagyon fontos, hogy eközben el kell kerülni a jelen körülményekhez való túlságos ragaszkodást. Jelentős zavarokat keltettek pl. a hatvanas évek gazdasági virágzásának idején született becslések, amelyek túlságosan kötődve a kedvező jelenhez, a könyvtári-információs dolgozók iránti igény általános növekedését jósolták.

Most viszont a túlságos pesszimizmusra lenne veszélyes alapozni. A jelenleg legérezhetőbb tendencia nem feltétlenül az egyetlen, ami a távoli vagy akár a közelebbi jövő alakulására kihatással lesz. A jelen folyamataiból való következtetésekhez sokoldalú, elfogulatlan érzékenység kell a különböző tendenciák kölcsönhatásának felfogása iránt: csak így lehet a tervezéshez szükséges tényanyagot kiválogatni.

A hatvanas évek előrejelzései szakmai céljaik meghatározásakor sem láttak túl saját időszakukon. Ez az idő természettudományi, technikai kötöttségű volt. A könyvtári-információs szakmán belül ma már sokan nem értenek egyet azzal, hogy a legfőbb szakmai feladat a természettudomány, technika számára nyújtott szolgáltatás. Az elmúlt évtizedben egyre inkább felismerték az egyéb információfajták, úm. a management, üzleti, kereskedelmi, jogi, politikai, társadalmi, oktatási, orvosi, egészségügyi információk fontosságát.

A mostani tervezés közben a következő fontos szempontokat kell szem előtt tartani.

1. Fel kell ismerni a könyvtári-információs szakma peremhelyzetét.

Nem lehet előrejelezni csak a könyvtári-információs szakmára figyelve. A munkaerőigény itt a külső, átfogóbb tendenciák és körülmények függvénye. Míg a gazdasági, ipari változások a mennyiségi igényre hatnak, addig a technológiai, kormánypolitikai változások a munkaerő minősége iránti igényeket és a munkaerő területi és munkaadók szerinti megoszlását szabják meg.

Nagyon fontos tehát a könyvtári-információs szakma egész működési területére vonatkozó előrejelzés: a munkaerő mennyiségét illetően Nagy-Britannia valószínű gazdasági helyzetének 10–20 évre való előrejelzése, a minőség, a szükséges képzés tekintetében pedig a társadalmi szerkezet, az ipari fejlődés valószínű irányának előrejelzése.

2. Figyelemmel kell lenni a posztindusztriális társadalom elméleteire.

A könyvtári-információs munka szolgáltatás. Az ipari kor, a fogyasztó népesség elsősorban a kézzelfogható terméket becsüli. Abban a posztindusztriális társadalomban, amelyben jobban előtérbe kerülnek a szolgáltatások, a könyvtári-információs szakma helyzete is kedvezően változhat. Mindez ugyan lehet utópia, törekvés a mostani pesszimizmus „javítására”, de figyelmeztetés is arra, hogy a jövő nem befolyásolható.

3. Az előrejelzésre, tervezésre módszeres tervet kell kidolgozni, azaz

egyértelműre kell jutni a könyvtári-információs szakma jelen céljaiban, feladataiban, át kell gondolni, hogy mik lehetnek a célok, feladatok 10–20 év múlva;

kapcsolatokat kell kiépíteni a közép- és felsőoktatással, a pályaválasztási tanácsadókkal: tájékoztatni kell őket a munkaerőhelyzetről, a pályalehetőségekről, az igényelt munkaerő minőségéről;

alkalmassági tesztekkel kell kidolgozni könyvtári-információs dolgozók számára;

csökkenteni kell a könyvtáros iskolákba való felvételt; fel kell mérni a könyvtári-információs dolgozók esetében számba jöhető egyéb foglalkozásokat, és az eredményeket gyorsan és széles körben ismertetni kell velük;

el kell dönteni, milyen távú előrejelzések szükségesek: kellene-e hosszú távúak, van-e értelme túlságosan rövid távú előrejelzéseknek. Legalkalmasabbnak a közép távú előrejelzés tűnik, ez kb. 10 éves időszakra vonatkozik.

Az előrejelzéshez felhasználható tényezők

1. Belső tényezők

a) Életkor

Az előrejelzések alapvető adatai. Egy-egy foglalkozás életkor szerinti egyensúlya miatt is, de más, a nyugdíjra, házasságra, terhességre vonatkozó adatok is levezethetők belőlük.

b) Nem

Alapvető elem, különösen a más tényezőkkel, pl. a veszteségi aránnyal, a foglalkozáson belüli szakosodással, a minősítési és előrelépési szerkezettel való kapcsolata miatt fontos.

c) Képzettség

Bizonyos foglalkozásoknál, pl. a gyógyszerészeknél annyira egységes, hogy alig jön szóba felmérési szempontként. Könyvtári-információs területen viszont bőven alkalmazható szempont.

d) A foglalkoztatottak beosztásának rendszere

Minden foglalkozásra nézve külön-külön dolgozzák ki, de a már kidolgozott rendszerek maguk is adhatnak tervezési-előrejelzési ötleteket, pl. a kategóriák száma, a bontás mélysége.

e) Pályaszerkezet

A beosztási rendszer anyagát vizsgálják segítségével az előrejutási arányok szempontjából, olyan tényezőkkel is összekapcsolva, mint pl. az életkor.

f) Szakosodás

Összefügg a képzettséggel, a szakmai gyakorlat szintjével, a betöltött funkcióval. A könyvtári-információs dolgozók különböző – pl. orvosi, technikai, iskolai – területekre való szakosodása miatt számba jövő szempont.

g) Szakmai gyakorlat

A szakmán belüli mobilitással, optimális fejlődéssel, a pályaszerkezettel és a kívülről meghatározott mobilitással, alternatív foglalkozásokkal összefüggő szempont.

h) Funkció

A szakosodás szerinti vizsgálat fordítottja. A foglalkozást a létező funkciók szerint bontja, ezekre határozza meg a szükséges képességeket, képzettséget, a pályalehetőségeket és a más funkciókkal való összefüggést.

i) Az alkalmazási forma meghatározása

A szokásos alapkategóriák: teljes munkaidős, rész-munkaidős, munkanélküli. Néhány rendszer külön kategóriaként kezeli a szabadúszókat, megkülönbözteti a munkanélküliség különböző fajtáit, és foglalkozik a kettős munkavégzéssel is.

j) Területi megoszlás és mozgás

Az előrejelzés számára fontosak a helyi hatóságok átszervezésére, a közigazgatási határok megváltozására, az egyes hivatalok hatáskörének módosítására, a különböző vidékek gazdasági helyzetére vonatkozó adatok. A munkaerő földrajzi mozgásának nyomon követése nagyon időigényes. Könyvtári-információs szempontból elegendőnek látszik London és a dél-keleti országrész illetően vizsgálata.

k) Munkaerővándorlás

Összefügg a fluktuáció, az üresedések adataival. Ha nincs rá állandó éves adatforrás, mintaévet dolgoznak fel e tekintetben az előrejelzések. Használják ezt az anyagot a „pályatípusok és pályakép” jellegű előrejelzésekhez is.

l) Veszteség

Elég durván szokták becsülni, általában csak a munkaerő életkor szerinti megoszlása alapján, pedig kapcsolatban van a munkaerőfelvétel mértékével, az üresedéssel, az újrabelépéssel, a pálya elnöiesedésével is. A beosztás szerinti és a fizetési szint szerinti elemzése ugyancsak előfordul.

m) Változások a szakmai gyakorlatban és a munkastílusban

Változhat a foglalkozáson belüli szemlélet, változhat a technológia. A szolgáltatások fejlődése, régiek elhalása, újak keletkezése megváltoztatja a munkaerő iránti igényeket. Ez az elemzés a hagyományos tevékenységek átértelmezéséhez vezethet.

n) Alternatív munkaerőforrások, „helyettesítés”

Az egyes munkáknak alacsonyabb szakképzettségűekkel való végeztetése, a szakmai követelmények átértelmezése tartozik ide. Az egészségügyi, műszaki előrejelzéseknel pl. az ápolók, gyógyszerészek mennyit vehetnek át a hagyományos orvosi feladatokból? A műszakiaknál: kell-e mérnök, vagy elég, ha szakmunkást alkalmaznak bizonyos munkafajtákra.

2. Külső tényezők*a) Regionálisak*

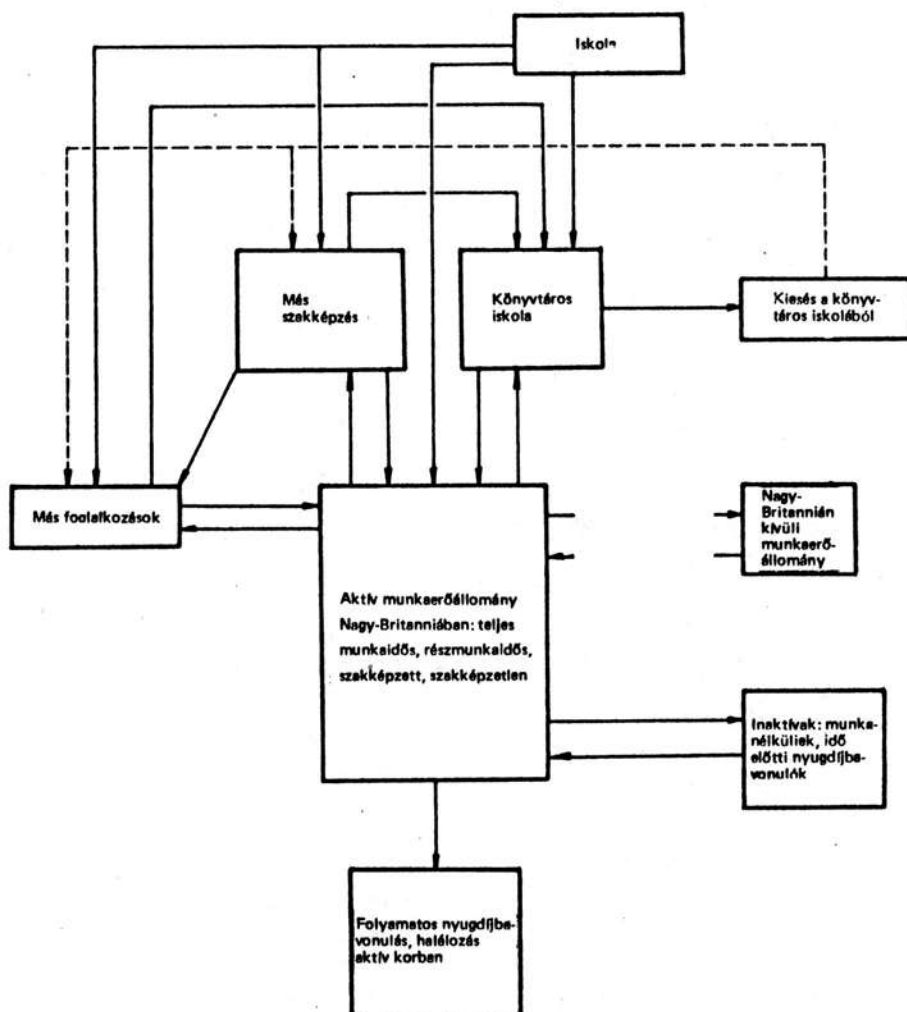
A regionális fejlődésre vonatkozó kormánypolitika, a helyi hatóságok politikájának, területi illetékességének változása egyaránt hat a nyilvános könyvtárakra. A szakképzett munkaerő országos megoszlásának változása pedig a szakkönyvtárakra, információs egységekre, áttételesen a szakképzésre van hatással.

b) Gazdaságiak

Makro-bebecslések szükségesek Nagy-Britannia, Európa, sőt az egész világ gazdaságának alakulására. Fontos adatokat tartalmaznak ebből a szempontból a kormány közép távú költségvetési tervei, a gazdasági preferenciák, a jövőbeni kereseti szintek, az infláció méretei, az árfolyamok. E tényezők jegyében részletes áttekintés kell a létező iparágakról és a keletkező újakról, mert ezek a szolgáltatások iránti igényeket alakítják.

c) Demográfiaiak

A könyvtári-információs szakma megoszlása szerint különböző jellegű adatok jönnek itt számításba. Az iskolai könyvtárosigény becsléséhez a születések várható aránya, az ipari, kereskedelmi területen működő könyvtárak számára pedig az ipar növekedésének és területi eloszlásának alakulása érdekes. A nyilvános könyvtárak szempontjából, pl. a könyvtáros-könyvtárhasználó arány helyes megállapításához fontosak a teljes népességre vonatkozó adatok. A munkanélküliség szintjére vonatkozó előrejelzések szintén lényegesek. A dolgozó nők és

1. ábra A könyvtári-információs munkaerő áramlása

férfiak jövőbeni aránya sem közömbös egy túlnyomóan női foglalkozásban (Warwick közép távú előrejelzése szerint viszonylag nagyobb lesz a nők, ezen belül az egyedülálló nők aránya a teljes munkaerőben).

d) Technológiai fejlődés

Milyenek azok a technológiai újítások, amelyek a könyvtári-információs szakma jövőjét befolyásolják? Jelenleg, a számítógépek hatásának kibontakozásával a tv és a mikrohullámú berendezések növekvő hatása érezhető. Fel kell mérni azt is, hogy a jelenlegi technológiák közül melyek avulhatnak el, válhatnak gazdaságtalanná rövid, közép vagy hosszú távon.

e) Társadalmi változások

A társadalmi, politikai, makro-előrejelzésekből mi vonatkoztatható a könyvtári-információs területre? A

társadalmi változások különösen fontosak az igények előrejelzéséhez. Mindenekelőtt attól függnek az igények, hogy a társadalom mennyit szán a könyvtárakra, információs szolgáltatásokra. Társadalmi tendenciák, életstílusbeli változások határozzák meg a szolgáltatásoktól megkívánt formát is. Mindez befolyásolja a szükséges munkaerő nagyságát, a dolgozók kívánatos személyiségjegyeit, készségeit, ezzel pedig az oktatást és továbbképzést is.

Az 1. ábra szemlélteti a könyvtári-információs munkaerő áramlását.

Az itt referált cikk eredetijét 78 tételből álló bibliográfia egészíti ki.

/SLATER, M.: *Manpower forecasting and planning.* = *Journal of Information Science*, 1. köt. 3. sz. 1979. p. 131-143./

(Takács László)